

**Національна академія наук України
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні
Інститут української мови**

**ДІАЛЕКТНА МОВА:
СУЧАСНИЙ СТАН І ДИНАМІКА
В ЧАСІ**

**До 100-річчя професора
Федота Трохимовича Жилка**

Київ – 2008

УДК 81'282(100)(06)

ББК 81.2.я 43

Д 44

Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Ф.Т. Жилка. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції (5–7 березня 2008 р., Київ). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 224 с.

Редакційна колегія: П.Ю. Гриценко (відповідальний редактор), В.М. Брицин, Л.В. Дика (відповідальний секретар), Г.С. Кобирина, О.А. Малахівська, М.В. Поїстогова, Л.В. Рябець.

У виданні подано основні положення доповідей, виголошених на Міжнародній науковій конференції “Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора [Ф. Т. Жилка”.

Для філологів, етнолінгвістів, істориків науки.

ISBN 978-966-8188-95-4

УДК 81'282(100)(06)

ББК 81.2.я 43

Д 44

© Інститут мовознавства ім. О.О. Погребні НАН України

© Інститут української мови НАН України

© Видавничий Дім Дмитра Бураго

ЗМІСТ

Гриценко Павло. Професор Ф.Т.Жилко в українській діалектології II половини ХХ ст.	11
Полюга Лев. Федот Жилко – дослідник творчості Івана Франка	16
Попова Татьяна. Ф.Т. Жилко и проблема украинско-белорусского пограничья	18
Мартинова Ганна. Ф.Т. Жилко – дослідник середньонаддніпрянського діалекту	21
Аркушин Григорій. Особенности картографування мисливської лексики	25
Багнюк Наталя. Риси живої української мови у церковнослов'янському тексті анонімного середньошрифтового Євангелія	28
Баранник Людмила. Динамика лексико-семантической системы русских островных говоров Одесщины, функционирующих в разноязычном окружении	30
Березович Елена. Наивная лингвистика как объект диалектологического исследования	34
Бігусяк Михайло. Діалектні особливості бойківсько-гуцульського порубіжжя	36
Босак Алена, Босак Віктор. Некаторья асаблівасці стварэння атласа гаворак Верхняга Над'ясельдзя	40
Бріцина Олеся. Чи є “фальшовані банкноти” в науковому обігу?	42
Будзяк Анна. Волинська лексика в рукописній словникарській спадщині Івана Вагилевича	44
Вербич Святослав. Карпатська оронімія як об'єкт етимологічного аналізу	47
Верховод Ольга. Номінативні процеси в лексичі живої природи (на матеріалі українських східнословобожанських говірок)	50

Некаторыя асаблівасці стварэння атласа гаворак Верхняга Над'ясельдзя

Тэрыторыя Верхняга Над'ясельдзя (Пружанскі р-н Брэсцкай вобл. Беларусі і сумежжа) знаходзіцца на ўзмежжы Беларусі, Украіны і Польшчы. Тэрыторыя Верхняга Над'ясельдзя ўяўляе сабой адзін са своеасаблівых рэгіёнаў Беларусі ў плане міждыялектных кантактаў. Тут праходзіць мяжа паміж заходнепалескай і гродзенска-баранавіцкай групамі гаворак. Акрамя таго, многія даследчыкі праводзяць па рацэ Ясельдзе ўмоўную старажытную балта-славянскую моўна-этнічную мяжу.

Такія рэгіёны патрабуюць вельмі дэталёвага даследавання гаворак і на густой сетцы. Гэта неабходна перш за ўсё для вызначэння характару дыялектнага ландшафту рэгіёна: ці з'яўляюцца пэўныя дыялектныя адзінкі асобнымі групамі або падгрупамі, ці гэта проста часткі іншых дыялектных адзінак, дзе праходзяць межы паміж гэтымі адзінкамі, які характар пучкоў ізаглас у рэгіёне. Да таго ж, канфігурацыя ізаглас інавацыйных з'яў на дыялектным сумежжы нярэдка можа адлюстроўваць этапы пашырэння інавацый у рэгіёне.

Даследаванне асноўных фанетычных, марфалагічных і лексічных асаблівасцей гаворак Верхняга Над'ясельдзя аўтарамі праводзілася на працягу 1997-2006 гг. Фактычны матэрыял збіраўся на тэрыторыі Пружанскага р-на Брэсцкай вобл. (асноўная частка даследавання) і на сумежнай тэрыторыі Бярозаўскага, Івацэвіцкага, Камянецкага, Кобрынскага р-наў Брэсцкай вобл., Ваўкавыскага, Зэльвенскага, Свіслацкага і Слонімскага р-наў Гродзенскай вобл. Усяго абследаваны гаворкі жыхароў 231 населенага пункта, з іх у Пружанскім р-не – 214, Бярозаўскім – 6, Свіслацкім – 5, Ваўкавыскім – 1, Зэльвенскім – 1, Івацэвіцкім – 1, Камянецкім – 1, Кобрынскім – 1, Слоніmsкім р-не – 1 населены пункт.

Апытванне праводзілася па спецыяльна распрацаванай праграме, якая ўключала пытанні па фанетыцы, марфалогіі і лексіцы. Пераважна апытваліся інфарматыры ад 50 да 90 гадоў, якія з'яўляліся карэннымі жыхарамі канкрэтнага населенага пункта. Поўная праграма даследавання ўключала 40 пытанняў па фанетыцы і 40 пытанняў па марфалогіі, 102 пытанні па лексіцы. Па поўнай праграме абследавана 118 населеных пунктаў. Па кароткай праграме (15 пытанняў па фанетыцы і марфалогіі) абследавана 113 населеных пунктаў Верхняга Над'ясельдзя. На параўнальна невялікай тэрыторыі па кароткай праграме першапачаткова абследаваліся ўсе населеныя пункты. Потым частка пунктаў здымалася.

Здымаліся невялікія па колькасці жыхароў пункты, звычайна позняя ці адносна позняя часу ўзнікнення, гаворкі якіх амаль не адрозніваліся ад гаворак суседніх буйных ці адносна буйных населеных пунктаў. Выключэнне часткі населеных пунктаў з плану далейшага больш глыбокага даследавання і картаграфавання ніякай шкоды для вырашэння акрэсленых праблем не робіць, паколькі ўсе народныя гаворкі сістэмы працягваюць даследавацца па шырокай праграме. І ўсё ж першапачатковае фронтальнае даследаванне па кароткай праграме выключна ўсіх населеных пунктаў неабходна. Па-першае, гэта неабходна зрабіць для складання дакладнай карты гаворак рэгіёна. А па-другое, дзякуючы першапачатковаму фронтальнаму абследаванню выключна ўсіх населеных пунктаў, мы не прапусцім ніводнай гаворкі, якая характарызуецца хоць нейкай адметнасцю.

Па выніках праведзенага даследавання складзена 204 карты, у тым ліку фанетычныя – 30, марфалагічныя – 40, лексічныя – 90, ізагласныя – 35, гістарычныя – 5, агульныя – 4. Фанетычныя і марфалагічныя карты апублікаваны ў “Атласе гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобл. і сумежжа (Верхняга Над’ясельдзя). Фанетыка і марфалогія” (Мн., 2005), лексічныя і гістарычныя – у “Атласе гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобл. і сумежжа (Верхняга Над’ясельдзя). Лексіка” (Мн., 2006), фанетычныя, марфалагічныя, лексічныя, ізагласныя і гістарычныя – у дысертацыйнай рабоце “Дыферэнцыяцыя і арзальныя сувязі гаворак Верхняга Над’ясельдзя” (Мн., 2006), асноўныя фанетычныя, марфалагічныя і лексічныя карты апублікаваны ў манаграфіі “Гаворкі Верхняга Над’ясельдзя” (Мн., 2007).

У выніку даследавання фанетычных, марфалагічных і лексічных асаблівасцей гаворак Верхняга Над’ясельдзя на яго тэрыторыі выдзелена 349 ізаглас. Гэтыя ізагласы ўтвараюць 20 пучкоў: 1) панямонскі; 2) ружанска-шарашоўскі; 3) ружанска-пружанскі; 4) свіслацка-шарашоўскі; 5) свіслацка-пружанскі; 6) малецкі; 7) загародска-малецкі; 8) загародскі; 9) міжзагародскі; 10) лыскаўска-варанілавіцкі; 11) байкоўскі; 12) калазубаўскі; 13) вялікасельскі; 14) старавольскі; 15) шарашоўскі; 16) шанёўскі; 17) гарадзянскі; 18) смалянцкі; 19) ліноўскі; 20) вінецкі. Найбольшую колькасць ізаглас уключаюць пучкі панямонскі (59 ізаглас) і загародскі (50 ізаглас), найменшую – пучкі вінецкі (6 ізаглас), вялікасельскі (6 ізаглас), старавольскі (7 ізаглас), калазубаўскі (7 ізаглас), загародска-малецкі (8 ізаглас) і шанёўскі (9 ізаглас). Колькасць ізаглас у складзе іншых пучкоў вагаецца ад 11 да 19.

На тэрыторыі Верхняга Над’ясельдзя выдзяляюцца наступныя групы гаворак: гаворкі гродзенска-баранавіцкія – на поўначы, паўночнабрэсцкія акаючыя – на захадзе, паўночнабрэсцкія акаючыя – у цэнтры, верхнясельдскія – у цэнтры, на ўсходзе і паўднёвым усходзе, малецкія –

на паўднёвым усходзе, паўночназагародскія – на паўднёвым захадзе, сярэднезагародскія – на поўдні рэгіёна.

Нарастанне адрозненняў паміж гродзенска-баранавіцкімі, паўночнабрэсцкімі, сярэднебрэсцкімі і загародскімі гаворкамі мае “ступеньчаты” характар пераходнасці.